

HOTĂRÂREA CURȚII
14 decembrie 1993¹

Michael Moroni
împotriva
Collo GmbH

[cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare
formulată de Arbeitsgericht, Bonn (Germania)]

„Egalitatea de remunerare între lucrătorii de sex masculin și cei de sex feminin – Pensii
ocupationale – Limitarea efectelor în timp ale Hotărârii C-262/88, Barber”

Cauza C-110/91

În cauza C-110/91,

având ca obiect o cerere adresată Curții, în temeiul articolului 177 din Tratatul CEE de către
Arbeitsgericht (instanța competentă în materia litigiilor de muncă), Bonn, pentru pronunțarea,
în litigiul pendinte în fața acestei instanțe, între

Michael Moroni

și

Collo GmbH,

a unei hotărâri preliminare privind interpretarea articolului 119 din Tratatul CEE, a Directivei
86/378/CEE a Consiliului din 24 iulie 1986 privind punerea în aplicare a principiului egalității
de tratament între bărbați și femei în cadrul regimurilor profesionale de securitate socială (JO
L 225, p. 40), precum și a limitării efectelor în timp ale Hotărârii Curții din 17 mai 1990,
Barber (C-262/88, Rec., p. I-1889),

CURTEA,

compusă din domnii O. Due, președinte, G. F. Mancini, J. C. Moitinho de Almeida și M. Díez
de Velasco, președinți de cameră, C. N. Kakouris, R. Joliet, F. A. Schockweiler, G. C.
Rodríguez Iglesias, M. Zuleeg, P. J. G. Kapteyn și J. L. Murray, judecători,

avocat general: domnul W. Van Gerven

grefier: domnul H. von Holstein, grefier adjunct, și doamna D. Louterman-Hubeau,
administrator principal

luând în considerare observațiile scrise prezentate:

– pentru Michael Moroni, de către M. Hohlfeld, avocat în Bonn,

¹ Limba de procedură: germana.

- pentru Collo GmbH, de către Bundesvereinigung der Deutschen Arbeitgeberverbände,
- pentru guvernul german, de către domnul E. Röder, Ministerialrat în cadrul Ministerului Federal al Economiei, în calitate de agent,
- pentru guvernul olandez, de către domnul B. R. Bot, secretar general în cadrul Ministerului Afacerilor Externe, în calitate de agent,
- pentru Guvernul Regatului Unit, de către doamna R. Caudwell, din cadrul Treasury Solicitor's Department, în calitate de agent, și de către domnul S. Richards, barrister,
- pentru guvernul irlandez, de către domnul L. J. Dockery, Chief State Solicitor, în calitate de agent,
- pentru Comisia Comunităților Europene, de către doamna K. Banks și domnul B. Jansen, membri ai Serviciului juridic, în calitate de agenți,

având în vedere raportul de ședință,

după ascultarea observațiilor orale prezentate de guvernul german, de guvernul olandez, reprezentat de domnii J. W. de Zwaan și T. Heukels, consilieri juridici adjuncți în cadrul Ministerului Afacerilor Externe, în calitate de agenți, de Guvernul Regatului Unit, reprezentat de Sir Nicholas Lyell, QC, Attorney-General, de domnii S. Richards și N. Paines, barristers, și de domnul J. E. Collins, de la Treasury Solicitor's Department, în calitate de agent, de guvernul irlandez, reprezentat de domnii J. Cooke, SC, și A. O'Caomh, BL, și de Comisie, în ședința din 26 ianuarie 1993,

după ascultarea concluziilor avocatului general, prezentate în ședința din 28 aprilie 1993,

pronunță prezenta

Hotărâre

1 Prin Ordonanța din 14 februarie 1991, primită la Curte la 11 aprilie 1991, Arbeitsgericht, Bonn a adresat, în temeiul articolului 177 din Tratatul CEE, trei întrebări preliminare privind interpretarea articolului 119 din același tratat, a Directivei 86/378/CEE a Consiliului din 24 iulie 1986 privind punerea în aplicare a principiului egalității de tratament între bărbați și femei în cadrul regimurilor profesionale de securitate socială (JO L 225, p. 40, denumită în continuare „Directiva 86/378”), precum și a Hotărârii Curții din 17 mai 1990, Barber (C-262/88, Rec., p. I-1889, denumită în continuare „Hotărârea Barber”), în ceea ce privește limitarea efectelor în timp ale acesteia.

2 Aceste întrebări au fost adresate în cadrul unui litigiu între domnul Moroni și societatea Collo (denumită în continuare „Collo”) cu privire la normele pentru acordarea unei pensii la nivel de întreprindere.

3 Domnul Moroni, născut în 1948, a fost salariat al Collo între 1968 și 1983 și, pe baza muncii prestate, a fost afiliat la sistemul de pensii ocupaționale pentru limită de vârstă de la nivelul acestei întreprinderi. În conformitate cu sistemul menționat, complementar sistemului legal obligatoriu, lucrătorii de sex masculin nu pot pretinde o pensie la nivel de întreprindere înainte de împlinirea vârstei de 65 de ani, în timp ce lucrătorii de sex feminin pot să

beneficieze de aceasta începând cu vârsta de 60 de ani, cu condiția ca, până la acea dată, în ambele cazuri, să fi lucrat în cadrul întreprinderii o perioadă de cel puțin zece ani.

4 În temeiul Gesetz zur Verbesserung der betrieblichen Altersversorgung (Legea privind îmbunătățirea sistemelor de pensii ocupaționale pentru limită de vârstă, denumită în continuare „BetrAVG”), un salariat care părăsește întreprinderea înainte de împlinirea vârstei de pensionare își păstrează drepturile la pensie dobândite pe parcursul perioadei de muncă, de care poate beneficia de la 65, atunci când salariatul este un bărbat, sau de la 60 de ani, atunci când salariatul este femeie. Valoarea pensiei este calculată, prin urmare, aplicând pensiei care ar fi trebuit primită la vârsta obișnuită de pensionare, un coeficient de reducere egal cu raportul dintre vechimea efectivă în muncă a salariatului și vechimea totală teoretică în muncă a acestuia. Deoarece numărul de ani care le separă de vârsta de pensionare este mai mic, femeile suportă o reducere mai mică decât colegii lor de sex masculin.

5 Invocând articolul 119 din tratat, domnul Moroni a pretins în fața Arbeitsgericht, Bonn că are dreptul la o pensie la nivel de întreprindere de la împlinirea vârstei de 60 de ani, precum salariații de sex feminin și că, prin urmare, pensia sa ar trebui redusă numai în funcție de numărul de ani dintre momentul încetării activității sale și cea de-a șaizecea aniversare a sa.

6 Collo contestă aplicarea articolului 119 în cazul de față și face trimitere la Directiva 86/378 care prevede, pe de o parte, că revizuirea dispozițiilor sistemelor de pensii ocupaționale contrare principiului egalității de tratament, care urmează să fie efectuată până la 1 ianuarie 1993, nu trebuie să aibă în mod obligatoriu efect retroactiv (articolul 8) și, pe de altă parte, că statele membre sunt autorizate să amâne aplicarea principiului egalității de tratament în ceea ce privește stabilirea vârstei de pensionare pentru acordarea pensiilor pentru limită de vârstă, fie până la data la care această egalitate se realizează în cadrul sistemelor legale obligatorii, fie, cel mai târziu, până la impunerea acestei egalități printr-o directivă (articolul 9). În orice caz, trebuie luată în considerare limitarea efectelor în timp ale Hotărârii Barber.

7 În acest context, Arbeitsgericht, Bonn a hotărât să suspende judecata și să adreseze Curții de Justiție următoarele întrebări preliminare:

„1) Un sistem de pensii ocupaționale gestionat în conformitate cu sistemul de asigurare directă, care presupune angajamentul de plată a unei pensii pentru limită de vârstă complementare față de un lucrător de sex masculin la împlinirea vârstei de 65 de ani, însă față de un lucrător de sex feminin la împlinirea vârstei de 60 de ani, încalcă dispozițiile articolului 119 din Tratatul CEE, având în vedere, de asemenea, Directiva 86/378/CEE?

2) În cazul unui răspuns afirmativ la prima întrebare, o încălcare produce începând de acum consecințele juridice care par să fie prevăzute numai în ceea ce privește anul 1993 de Directiva 86/378/CEE? Poate un lucrător afiliat la un astfel de sistem de pensii să beneficieze de drepturile sale la pensie începând cu împlinirea vârstei de 60 de ani, iar pensia pentru limită de vârstă complementară trebuie plătită fără diminuare în pofida pensionării anticipate în raport cu prevederile angajamentului?

3) O încălcare eventuală a articolului 119 din Tratatul CEE – luând, de asemenea, în considerare Directiva 86/378/CEE – rămâne în continuare fără consecințe în prezent

a) atunci când, anterior publicării Directivei 86/378/CEE, înainte de pronunțarea hotărârii de către Curtea de Justiție la 17 mai 1990 (C-262/88, Barber/Guardian Royal Exchange Assurance Group) sau înainte de 1 ianuarie 1993, dată stabilită prin articolul 8 alineatul (1)

din Directiva 86/378/CEE, salariatul a încetat raporturile de muncă cu angajatorul înainte de termen sau urmează să facă aceasta, după dobândirea drepturilor imprescriptibile la pensie,

sau numai

b) în cazul în care fostul salariat a primit deja pensia ocupațională la una din datele menționate anterior,

sau numai în măsura în care

c) condițiile în care se naște dreptul la pensii complementare pentru limită de vârstă erau deja îndeplinite la una din datele menționate anterior, astfel încât se poate solicita în continuare o creștere pe baza drepturilor la pensie viitoare,

sau

d) chestiunea efectelor în timp ale modificărilor care decurg din articolul 119 din Tratatul CEE în diferitele ipoteze evocate, într-un caz, precum cel prezent, reprezintă o chestiune de competența instanțelor naționale?"

8 Pentru o prezentare mai detaliată a faptelor acțiunii principale, a derulării procedurii, precum și a observațiilor scrise prezentate Curții, se face trimitere la raportul de ședință. Aceste elemente din dosar nu sunt reluate în cele ce urmează decât în măsura în care este necesar pentru raționamentul Curții.

Cu privire la prima întrebare

9 Prin prima sa întrebare, instanța de trimitere urmărește să se clarifice dacă există o încălcare a articolului 119 din tratat în cazul în care, în cadrul unui sistem de pensii ocupaționale complementar, un lucrător de sex masculin, ca urmare a stabilirii, pe criteriul sexului, a unor vârste de pensionare diferite, nu poate pretinde o pensie la nivel de întreprindere decât la împlinirea unei vârste mai avansate în raport cu lucrătorul de sex feminin care se află în aceeași situație.

10 În această privință trebuie reamintit că, prin Hotărârea Barber (punctul 32), Curtea s-a pronunțat deja că articolul 119 interzice orice discriminare în materie de remunerare între lucrătorii de sex masculin și cei de sex feminin, oricare ar fi mecanismul care determină această inegalitate și, în special, stabilirea unor condiții de vârstă, care diferă pe criteriul de sex, în privința pensiilor plătite în cadrul unui sistem de pensii ocupaționale, transferate pe cale contractuală, chiar dacă diferența dintre vârsta de pensionare a bărbaților și vârsta de pensionare a femeilor se bazează pe cea instituită de sistemul legal obligatoriu național.

11 Curtea a ajuns la această concluzie după ce, prin aceeași hotărâre, a reținut că pensiile ocupaționale reprezintă o remunerare în sensul articolului 119 al doilea paragraf, acest concept cuprinzând, în conformitate cu jurisprudența constantă, toate avantajele în numerar sau în natură, imediate sau viitoare, cu condiția ca acestea să fie plătite, chiar dacă indirect, de către angajator lucrătorului în funcție de munca prestată de acesta, faptul că anumite prestații sunt plătite după încetarea raporturilor de muncă neexcluzând caracterul acestora de remunerare în sensul articolului 119 (a se vedea, în special, punctul 12).

12 După cum subliniază instanța națională, este adevărat că faptele aflate la originea Hotărârii Barber se referă la un sistem de pensii ocupaționale transferat pe cale contractuală

(„contracted-out”) reglementat de dreptul britanic și nu la un sistem de pensii ocupaționale complementar, precum cel despre care este vorba în acțiunea principală.

13 Cu toate acestea, trebuie să se sublinieze că, pentru a se pronunța că pensiile plătite în temeiul acestui tip de sisteme intră în domeniul de aplicare a articolului 119, Curtea a aplicat aceleași criterii cu cele la care a făcut referire în hotărârile sale anterioare pentru a face distincție între sistemele de securitate socială legale obligatorii și sistemele de pensii ocupaționale.

14 În Hotărârea din 25 mai 1971, Defrenne (80/70, Rec., p. 445, punctele 7 și 8), Curtea a reținut că noțiunea de remunerare nu poate reglementa sistemele sau prestațiile de securitate socială, ca, de exemplu, pensiile pentru limită de vârstă, reglementate direct prin lege, în lipsa oricărui element convențional în cadrul întreprinderii sau al ramurii profesionale în cauză, și care se aplică obligatoriu categoriilor generale de lucrători. Într-adevăr, aceste sisteme asigură lucrătorilor beneficiul unui sistem legal obligatoriu la finanțarea căruia lucrătorii, angajatorii și eventual autoritățile publice contribuie într-o măsură determinată într-o pondere mai mică de raportul de ocupare a forței de muncă dintre angajator și lucrător decât de considerații de politică socială.

15 În Hotărârea din 13 mai 1986, Bilka-Kaufhaus (170/84, Rec., p. 1607), privind, de asemenea, un sistem de pensii ocupaționale german, Curtea a constatat că, chiar dacă acesta a fost adoptată în conformitate cu dispozițiile prevăzute de legislația națională, sistemul respectiv rezultă dintr-o convenție între angajator și reprezentanții lucrătorilor acestuia, este complementar sistemului de securitate socială legal obligatoriu și nu beneficiază de nicio contribuție financiară publică. Prin urmare, un sistem care prezintă astfel de caracteristici intră sub incidența domeniului de aplicare a articolului 119 din tratat.

16 În plus, prin Hotărârea sa Barber, Curtea abordează, pentru prima dată, modalitatea în care absența tratamentului egal rezultată din stabilirea unor vârste de pensionare diferite pe criteriul sexului urma să fie analizată în temeiul articolului 119. Cu toate acestea, este stabilit că o astfel de diferențiere nu constituie o caracteristică specifică a sistemelor de pensii ocupaționale transferate pe cale contractuală, ci dimpotrivă, aceasta se regăsește și în celelalte tipuri de sisteme de pensii ocupaționale și produce aceleași efecte discriminatorii.

17 Rezultă că principiile enunțate în Hotărârea Barber nu pot fi considerate ca fiind limitate la sistemele de pensii ocupaționale transferate pe cale contractuală și că acestea se referă, de asemenea, la sistemele complementare de tipul celui în cauză în acțiunea principală.

18 Guvernul german subliniază că, în temeiul sistemului de asigurare în vederea obținerii pensiei pentru limită de vârstă aplicabile în Germania, lucrătorul de sex masculin poate obține plata anticipată a pensiei sale legale obligatorii de la vârsta de 60 de ani. În acest caz, BetrAVG prevede că lucrătorul de sex masculin are dreptul, în același timp, la plata pensiei sale ocupaționale. Aceste dispoziții evidențiază legătura strânsă și directă dintre sistemul legal obligatoriu și sistemul de pensii ocupaționale privat.

19 Acest argument nu poate fi reținut. Într-adevăr, pe de o parte, obligația, impusă printr-o dispoziție de drept intern, de a plăti pensia ocupațională în același timp cu pensia legală obligatorie, nu poate avea ca efect excluderea sistemului de pensii ocupaționale din domeniul de aplicare a articolului 119 din tratat. Pe de altă parte, trebuie constatat că dispoziția de drept intern invocată nu are niciun efect asupra caracterului discriminatoriu al diminuării în cauză, care decurge exclusiv din clauzele contractuale ale sistemului de pensii ocupaționale

respectiv, privind stabilirea unor vârste de pensionare diferite pentru lucrătorii de sex masculin și cei de sex feminin.

20 Prin urmare, este necesar să se răspundă la prima întrebare preliminară că, astfel cum rezultă din Hotărârea Barber, articolul 119 din tratat se opune ca, în cadrul unui sistem de pensii ocupaționale complementar, ca urmare a stabilirii unor vârste de pensionare diferite pe criteriul sexului, un lucrător de sex masculin să nu poată pretinde o pensie la nivel de întreprindere decât la o vârstă mai avansată în comparație cu lucrătorul de sex feminin care se află în aceeași situație.

Cu privire la a doua întrebare

21 Prin cea de-a doua întrebare a sa, instanța de trimitere urmărește să se clarifice dacă articolul 8 alineatul (1) din Directiva 86/378 împiedică sau nu consecințele incompatibilității articolului 119 din tratat cu stabilirea unor vârste de pensionare diferite între bărbați și femei, în scopul plății pensiilor la nivel de întreprindere, înainte de 1 ianuarie 1993, dată la care statele membre trebuie, în temeiul dispoziției respective, să fi adoptat toate măsurile necesare pentru respectarea directivei.

22 Această întrebare se referă, în esență, la problema relației dintre articolul 119 din tratat și Directiva 86/378.

23 Este suficient să se reamintească în această privință că, în conformitate cu jurisprudența constantă, articolul 119 se aplică direct oricărei forme de discriminare care poate fi constatată exclusiv cu ajutorul criteriilor muncii egale și remunerării egale prevăzute de articolul respectiv, fără ca măsuri comunitare sau naționale să fie necesare pentru definirea precisă a acestora astfel încât să fie posibilă aplicarea lor (a se vedea, în special, Hotărârea Barber, punctul 37).

24 Din moment ce cu ajutorul elementelor constitutive ale remunerării respective și a criteriilor stabilite prin articolul 119 discriminarea poate fi identificată direct ca rezultând din stabilirea unor vârste de pensionare diferite pentru bărbați și femei în materia pensiilor la nivel de întreprindere, efectele directivei nu prezintă relevanță, prevederile acesteia neputând, în nici un caz, să limiteze domeniul de aplicare a articolului 119.

25 Rezultă că, sub rezerva răspunsului oferit la cea de-a treia întrebare preliminară, lucrătorul discriminat prin stabilirea unor vârste de pensionare diferite pentru bărbați și femei poate, în principiu, să beneficieze de drepturile sale la plata pensiei la nivel de întreprindere la aceeași vârstă ca salariatul de sex feminin, iar orice diminuare în cazul încetării raporturilor de muncă în cadrul întreprinderii trebuie calculată pe baza vârstei respective.

26 Prin urmare, este necesar să se răspundă la cea de-a doua întrebare preliminară că, sub rezerva răspunsului oferit la cea de-a treia întrebare preliminară, Directiva 86/378 nu poate împiedica invocarea directă și imediată în fața instanțelor naționale a articolului 119 din tratat.

Cu privire la a treia întrebare

27 În esență, prin cea de-a treia întrebare, i se solicită Curții să se pronunțe cu privire la domeniul exact de aplicare a limitării în timp a efectelor Hotărârii Barber.

28 După cum Curtea s-a pronunțat deja în Hotărârea din 6 octombrie 1993, Ten Oever (C-109/91, Rec., p. I-4879), contextul exact în care limitarea respectivă a fost impusă era acela al

prestațiilor (în special, pensii) acordate de sisteme de pensii ocupaționale private, care au fost considerate a fi remunerare în sensul articolului 119 din tratat.

29 Această hotărâre a Curții lua în considerare particularitatea acestei forme de remunerare, care consta într-o disociere temporală între constituirea dreptului la pensie, care are loc treptat pe toată perioada vieții profesionale a salariatului, și plata efectivă a prestației, care este, în schimb, amânată până la o vârstă determinată.

30 Curtea a luat, de asemenea, în considerare modalitatea în care fondurile de pensii ocupaționale sunt finanțate și, prin urmare, conexiunile contabile existente în fiecare caz în parte între contribuțiile periodice și sumele viitoare care trebuie plătite.

31 Având în vedere, de asemenea, motivele care au justificat limitarea în timp a efectelor Hotărârii Barber, astfel cum sunt indicate la punctul 44 al acesteia, este necesar să se precizeze că egalitatea de tratament în materie de pensii ocupaționale poate fi invocată numai în ceea ce privește prestațiile datorate pe baza perioadelor de muncă prestată ulterior datei de 17 mai 1990, data Hotărârii Barber, sub rezerva excepțiilor prevăzute în favoarea lucrătorilor sau a succesorilor în drepturi ai acestora care, înainte de această dată, au inițiat o acțiune în justiție sau au depus o reclamație echivalentă în conformitate cu legislația națională aplicabilă.

32 Având în vedere chestiunea ridicată la punctul (d) al celei de-a treia întrebări, este necesar să se aducă aminte că este exclusiv de competența Curții să limiteze, în mod excepțional, posibilitatea persoanelor interesate de a invoca interpretarea pe care aceasta o dă unei dispoziții de drept comunitar în cadrul procedurii întrebărilor preliminare.

33 Prin urmare, este necesar să se răspundă la cea de-a treia întrebare preliminară că, în temeiul Hotărârii Barber, efectul direct al articolului 119 din tratat poate fi invocat, pentru a pretinde egalitatea de tratament în materia pensiilor ocupaționale numai în ceea ce privește prestațiile datorate pe baza perioadelor de muncă prestată ulterior datei de 17 mai 1990, sub rezerva excepțiilor prevăzute în favoarea lucrătorilor sau a succesorilor în drepturi ai acestora care, înainte de această dată, au inițiat o acțiune în justiție sau au depus o reclamație echivalentă în conformitate cu legislația națională aplicabilă.

Cu privire la cheltuielile de judecată

34 Cheltuielile efectuate de către guvernele german, olandez, irlandez și al Regatului Unit, precum și de către Comisia Comunităților Europene, care au prezentat observații Curții, nu pot face obiectul unei rambursări. Întrucât procedura are, în raport cu părțile în acțiunea principală, un caracter incidental față de procedura din fața instanței naționale, este de competența acestei instanțe să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată.

Pentru aceste motive,

CURTEA,

pronunțându-se cu privire la întrebările care i-au fost adresate de către Arbeitsgericht, Bonn, prin Ordonanța din 14 februarie 1991, hotărăște:

1) Astfel cum rezultă din Hotărârea din 17 mai 1990, Barber, (C-262/88), articolul 119 din tratat se opune ca, în cadrul unui sistem de pensii ocupaționale complementar, ca urmare a stabilirii unor vârste de pensionare diferite pe criteriul sexului, un lucrător de

sex masculin să nu poată pretinde o pensie la nivel de întreprindere decât la o vârstă mai avansată în comparație cu lucrătorul de sex feminin care se află în aceeași situație.

2) Sub rezerva răspunsului oferit la cea de-a treia întrebare preliminară, Directiva 86/378/CEE a Consiliului din 24 iulie 1986 privind punerea în aplicare a principiului egalității de tratament între bărbați și femei în cadrul regimurilor profesionale de securitate socială nu poate împiedica invocarea directă și imediată în fața instanțelor naționale a articolului 119 din tratat.

3) În temeiul hotărârii din 17 mai 1990, citate anterior, efectul direct al articolului 119 din tratat poate fi invocat, pentru a pretinde egalitatea de tratament în materia pensiilor ocupaționale numai în ceea ce privește prestațiile datorate pe baza perioadelor de muncă prestată ulterior datei de 17 mai 1990, sub rezerva excepțiilor prevăzute în favoarea lucrătorilor sau a succesiorilor în drepturi ai acestora care, înainte de această dată, au inițiat o acțiune în justiție sau au depus o reclamație echivalentă în conformitate cu legislația națională aplicabilă.

Due	Mancini	Moitinho de Almeida	Díez de Velasco
	Kakouris	Joliet	Schockweiler
Rodriguez Iglesias		Zuleeg	Kapteyn Murray

Pronunțată în ședință publică la Luxemburg, 14 decembrie 1993.

Grefier
J.-G. Giraud

Președinte
O. Due